

аппарат. Рассматриваются пути происхождения и пополнения японской туристической терминологии.

Ключевые слова: термин, туристическая терминология, лексический слой, современная японская туристическая терминология.

M. Zakutina, teacher

Kyiv National Linguistic University, Kyiv

THEMATIC PALETTE OF LOANWORDS IN JAPANESE TOURIST ADVERTISING BUSINESS

The article deals with a terminology corpus of the modern Japanese tourism advertising based upon analyses of travel brochures and websites investigated tourist terminological apparatus. It also examines ways of origin and recruitment of the Japanese tourist terminology.

Key words: term, tourist terminology, lexical layer, modern Japanese tourist terminology.

УДК 811.521

О. Колесникова, аспирант

Київський національний лінгвістичний університет, Київ

МОВНА СИТУАЦІЯ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ТРАДИЦІЯ В ЯПОНІЇ XVII-XVIII СТ.

У статті висвітлено мовні та культурні особливості епохи правління клану Токугава, зокрема XVII-XVIII ст. Особливу увагу зосереджено на лексикографічних надбаннях означеного історичного періоду.

Ключові слова: японська лексикографія, словники, японська мова, лінгвістична традиція, епоха Токугава.

Сучасна японська мова – результат історичного розвитку як самої мови, так і японського суспільства загалом, оскільки всі історичні події, економічні тенденції, політичні зміни, культурні надбання, релігійні конфлікти, побутові особливості життя народу знаходять своє безпосереднє чи опосередковане відображення у мові.

Зовнішні відносини Японії з іншими країнами привели до того, що у VI-VII ст. мова зазнала значного впливу з боку Китаю, а, починаючи з середини XVI ст., вже європейські мови певною мірою сприяли розвитку лінгвістичної традиції країни. Тобто, японська мова розвивалася під впливом багатьох історичних, політичних, культурних та інших чинників і як результат набула цілу низку особливих, притаманних лише їй рис.

Мета статті – з'ясувати мовні та культурні особливості японської мови XVII-XVIII ст. Для реалізації мети ми поставили перед собою такі **завдання**: розглянути мовну ситуацію в Японії; проаналізувати історичні, політичні та культурні чинники, які вплинули на формування японської мови; виявити особливості мовної політики

та мовної ситуації в Японії за часів епохи правління клану Токугава; зосередити увагу на лексикографічних надбаннях цього історичного періоду.

Об'єктом дослідження є японська мова періоду Токугава, а **предметом аналізу** – культурні, політичні, лексикографічні особливості японської мови XVII-XVIII ст.

У японському мовознавстві прийнято поділяти мову на періоди, враховуючи політичні події, а саме кардинальні зміни в системі влади. В епоху нової історії такою значною подією стала битва в Секігахара (1603 р.), у якій рід Токугава здобув перемогу і таким чином прийшов до влади.

У науковій літературі мову цього періоду, тобто доби Токугава, яка фактично проіснувала до революції Мейджі (1868 р.), називають 近世語 [кінсейго] «мова Нового часу». Поряд із цим терміном, у мовознавстві на позначення японської мови означеного історичного періоду використовуються терміни: «мова доби Токугава», «мова періоду Едо», «нова японська мова», «японська мова доби Середньовіччя», а також своєрідний англійський термін «Early Modern Japanese» («рання сучасна японська мова»).

XVII-XVIII ст., зокрема доба Токугава (1603-1867), вважається досить цікавим періодом японської історії. Його особливість полягає не тільки в тому, що це був історичний час, коли політична влада Японії остаточно перейшла до рук військових представників одного клану, і тогочасний уряд Японії був повністю сформований із вихідців роду Токугава, а й активним розвитком японської лінгвістичної традиції. Загалом доба правління шьогунів роду Токугава характеризується кількома аспектами, які мали суттєвий вплив на процес формування сучасної японської мови.

По-перше, оскільки сам воєначальник полюбляв книжки, то за період його правління було ретельно зібрано стародавні тексти Китаю та Японії, створено ґрунтовні коментарі до них, написано численні філософські трактати, які також поповнили бібліотеку шьогунів Едо.

Внутрішня політика шьогунату теж залишила свій відбиток: повстання селян і нові реформи привели до консервації діалектів, а політика «*сакоку*» (ізоляція Японії) диктувала необхідність запозичення слів (головним чином із голландської мови) на позначення реалій, відсутніх у самій країні, але добре відомих у світі (міжнародні відносини, медицина, військова справа, суднобудування тощо), інформацію про які завозили ті самі голландці [2, с. 10-11].

У 1603 р. шьогун Токугава Ієясу був призначений на посаду «верховного шьогуну» – 征夷大將軍 [сейітайшьогун] і започатковував створення нового *бакуфу* – центрального уряду політичного режиму Токугава доби Едо (1600-1867 рр.). Цю епоху прийнято ще називати добою Едо, оскільки з приходом до влади Токугава Ієясу столицю шьогунату було перенесено до Едо (Токіо). Слід зазначити, що японські науковці добу Едо традиційно поділяють на два періоди:

1. «Доба Кіото» XVII ст., що характеризується початком самоізоляції Японії та апогеєм розвитку японської культури, мистецтва, літератури, центрами якого стали саме міста Кіото й Осака;

2. «Доба Генроку» (кінець XVII ст. – початок XVIII ст.), яскравими рисами якої є геніальні літературні здобутки неперевершених майстрів художнього слова – поета Мацуо Башьо, драматурга Чікамацу Мондзаемон та новеліста Іхара Сайкаку [1].

Варто зазначити також, що період «відкриття» Японії європейцями є важливим етапом у процесі розвитку місцевої архітектури, національного живопису та літератури, а також відзначився значним прогресом у сфері медицини і науки загалом. Разом із голландською мовою японці почали опановувати природознавство, фізико-хімічні науки, географію та військову справу. Зацікавленість в історії рідної країни відобразилася в ретельному дослідженні історико-міфологічного літопису «Ніхон-шьокі» 日本書紀 – «Анналів Японії») – японської літературної пам'ятки VIII ст., що містила цінні факти про життя японського народу у прадавні часи, а також детальний опис історії походження японського імператорського роду. Цей історико-міфологічний літопис, як і його попередник «Коджікі» («Записи давніх діянь», 712 р.), висвітлюючи низку цікавих історичних фактів, беззаперечно декларував божественне походження і недоторканність імператорської влади, її непорушність і святість. Це, безумовно, впливало на світогляд японського народу, який поступово почав усвідомлювати незаконність військового правління шьогунів.

Серія відповідних законів Токугава Іеясу, проголошених у період із 1633 до 1639 рр., поклала початок періоду повної самоізоляції Японії від впливу зовнішнього світу, яка дістала назву «сакоку» (鎖国), що дослівно означає «країна в ланцюгах», і яка проіснувала до 1853 р.

Термін «самоізоляція» має певну негативну конотацію, а тому цілком зрозумілим є той факт, що політика самоізоляції Японії у наукових історичних джерелах найчастіше набуває негативного значення і характеризує тогочасну Японію як занедбану і відсталу країну [1; 3; 7].

Проте, ми не вбачаємо в політиці самоізоляції лише негативні наслідки, оскільки відокремленість від усього світу допомогла японській нації глибше усвідомити власну унікальність та автентичність, досягнути певні особливості національного менталітету, зануритися у власну національну культуру та мистецтво, активно розвиваючи і плекаючи їх. До того ж, припинення міжусобних війн, численних селянських повстань тощо привело до тривалого панування миру і гармонії у країні, коли найкращим її представникам можна було зосередитися на розвитку власної культури, науки, освіти.

Саме в цей період відбувається стрімкий розвиток японського автентичного мистецтва, зокрема мініатюрних *нецке* – художньої різьби по слоновій кістці та моржових кликах; японського варіанту дзен-буддизму; остаточне формування кодексу *буші-до* 武士道 – «кодексу самурайської честі»; формування суто національного наукового напрямку *кокугаку* 国学 – «школи вітчизняної науки»; поява «школи давньої науки» – *когакуха* 古学派, яка займалася ретельним філологічним аналізом давніх літературних творів і численних конфуціанських пам'яток тощо.

Так, наприклад, лише дослідженню найдавнішої японської поетичної антології «Ман-йо-шю» («Збірка міриад листків», 753 р.) було присвячено цілу низку багатотомних фундаментальних текстологічних праць яскравих представників школи *кокугаку*, відомих тогочасних учених-філологів:

Мотоорі Норінага (1730-1801) – «Ман-йо-шю-тама-но-огото»;

Тачібана Чікаге (1734-1808) – «Ман-йо-шю-рякуге»;

Камочі Масадзумі (1791-1858) за назвою «Ман-йо-шо-когі»;

Аракіда Хісаої (1748-1804) – «Ман-йо-шо-цукі-но-очіба»;

Кімура Масакото (1827-1913) – «Ман-йо-шо-міфугуші» та багатьох інших.

Уряд *бакуфу* дуже пильно слідкував за новими ідеями й течіями у сфері науки, мистецтва, літератури, а тому на той час не могла бути створена жодна нова філософська система. Уряд боявся оригінальних ідей і сміливих висловлювань і через це всіма способами намагався завадити будь-яким новим винаходам та відкриттям [7, с. 61].

Можливо, Японія і справді в період самоізоляції не змогла розвинути так сильно порівняно з багатьма іншими країнами світу у сфері економіки, медицини та науки, проте вона мала чудову можливість зосередитися на розвитку власної культури – культури доби Едо, яку фахівці часто називають «періодом японського Ренесансу» [1].

Характерною для доби Едо стає своєрідна дуальність національної культури, яка представлена опозицією двох тенденцій: прокитайської та прояпонської. Представники першої були прихильниками та послідовниками формування наукового напрямку *кангаку* 漢学 – «китайської науки», а представники другої – прихильниками *когакуха* 古学派 – «школи давньої (тобто вітчизняної) науки», яка займалася ретельним філологічним аналізом численних літературних і релігійних пам'яток VII-XV ст.

Постійна наукова полеміка між *кангаку-шія* (вченими-послідовниками конфуціанства) та *вагаку-шія* (представниками національної школи) сприяла відродженню зацікавленості до вивчення синтоїзму, що свідчило про певну слабкість контролю конфуціанства, чим активно опікувався шьогунат, та феодальної системи державного устрою над національною свідомістю [1].

Значним досягненням періоду ізоляції можна вважати етичне вчення *шінтаку* 心学 – «вчення про серце», яке у XVIII ст. було сформовано Ішідіо Байганом. Узв'язавши за основу вчення синтоїзму, буддизму та конфуціанства, *шінтаку* розглядає людське серце як відображення небесного розуму і вчить, що справжня природа людини полягає у її добротності. Ця ідеологія, яка швидко набула поширення серед простолюдинів і (поряд із *бушідо*) серед самураїв, згодом стала називатися *чьоніндо* 町人道 – «шлях містян», «шлях мешканців міст». Прихильники й послідовники цієї етичної школи активно пропагували чесність, працьовитість, ощадливість.

У сфері образотворчого мистецтва водночас зі школою Кано, яка займалася живописом на розсувних міжкімнатних перебірках і розкладних ширмах і мала беззаперечну монополію при шьогунаті, з'являються нові школи: *Тоса*, *Сотацу Коріна*, *Фуцко Ямато-е* [1]. Активно поширюється також мистецтво *укійо-е* 浮世絵 – «картини тлінного світу».

Щодо тогочасних культурних надбань у сфері літератури, то, на думку Харуо Шіране, «ранню сучасну культуру» («early modern culture») можна поділити на добу «Генроку» (1688-1704 рр.) і добу «Бунка-Бунсей» (1804-1829 рр.) [5, с. 19]. Як ми вже зазначали, яскравими представниками «Генроку» були Мацуо Басьо, Іхара Сайкаку, Чікамацу Мондзаемон, а до доби «Бунка-Бунсей» прийнято зараховувати Такідзаву Бакіна, Шікітея Самбу, Джіппеншо Ікку. У столітній проміжок часу між цими двома епохами розвиткові національної літератури активно сприяли такі відомі письменники та поети: Намікі Соске, Хірага Геннай, Йоса Бусон, Уеда Акінарі та ін.

На думку Накагави Їюїчі, класична японська література перебувала під сильним впливом морської стихії: «...моря мінливі й абсолютно відсторонені від будь-яких мирських справ і тим самим надають чудову можливість для романтичних пригод чи героїчних діянь...» [6, с. 32]. Разом із ізоляцією настав період «нестачі моря», а з цим і натхнення та нових ідей.

Японісти дотримуються думки, що китайська література негативно впливала на розвиток національної літератури [1]. Історично склалося так, що китайські зразки літератури та поезії диктували свої закони. Тому в національній поезії існувало правило, згідно з яким, поетам заборонялося використовувати у віршах будь-які запозичені слова, окрім суто японських, тобто *варо*. З урахуванням того факту, що лексика японської мови містить у своєму складі майже 60 % китайських слів (*канго*), для національної поезії залишався дуже малий обсяг лексики, що, безумовно, віддзеркалилось на її якості, а саме з'явилося відчуття певної штучності таких віршів, манірності поетичного тексту, обмеженості тематики та проблематики поетичних творів, бідність художньо-стилістичних засобів, відверте копіювання тощо [1].

У кінці XVI ст. – на початку XVII ст. відбулося значне ослаблення обмежень, і з'явилося відчуття внутрішньої свободи, що привело до появи нових жанрів, зокрема у поезії, наприклад, *хайкай*. Разом із тим, мистецтво віршування стає менш формалізованим, майже повністю руйнуються застарілі заборони та обмеження. Набуває популярності поетична школа Данрін, яка проголосила повну свободу творчості й активно поширювала гумористичні вірші, насичені лексикою розмовного стилю, запозиченими іноземними словами *тайрайго*, а іноді й лексикою мішаного стилю.

До речі, Башьо, якого вважають найкращим із поетів *хайкай*, не тільки відчув на собі цілющий «ефект» нової творчої свободи, а й доклав значних зусиль для того, щоб заново очистити мову віршів-хайку, проте вже не повертаючись до вузьких класичних обмежень [1]. У цьому сенсі він був представником нового руху, залишаючись одночасно і традиціоналістом. Його називали бунтівником та радикальним реформатором, який завдяки своїй поетичній геніальності зміг спростити жанр *танка* та утворити на його основі новий поетичний жанр *хайку* (*хокку*) [1].

Література XVII-XVIII ст. характеризується великим розмаїттям жанрів, новими течіями, іменами відомих письменників і поетів, якими найчастіше стають звичайні люди – самураї, ремісники, торговці, порівняно з раннім періодом, коли література була привілеєм лише знаті. Набувають поширення нові літературні жанри, наприклад, *канадзоші* («записки каною»), представлені цікавими розповідями на побутові теми, переказами різноманітних кумедних ситуацій, історіями повчального характеру тощо.

Драматургія XVII-XVIII ст. представлена у репертуарах театрів Кабукі (歌舞伎) та Джьорурі (浄瑠璃) – жанр драматичної римованої прози для речитативного співу, а в поезії безсумнівно першість утримував жанр *хайку*.

Період XVII ст. став своєрідним перехідним містком від піднесеного мистецтва придворної знаті та аристократії до буденності тематики художніх творів і творчості звичайних людей. Відбувається відродження вченості, розквіт книгодрукування, поширення книжок, інакше кажучи, з'явилась жага до знань та літератури. На перший

план виходять дослідження у сфері давньої літератури, якими до цього часу займалися лише у буддійських монастирях та храмах. Популярності набуває комедійна література, яка є прямою протилежністю літературі буддійського характеру, поширеній до цього моменту. Якщо література періоду до-Едо намагалася відвернути людину від буденності життя і тлінності існування шляхом перенесення до світу ілюзій, то література доби Едо характеризується зануренням у сучасність і зосередженням на буденності. Якщо буддизм нав'язував уявлення про людське життя як страждання, то відтепер література глузувала з поняття «життя» загалом і навчала насолоджуватися кожною миттю.

Джордж Сенсом називає японську культуру цього періоду «культурою процвітаючої буржуазії, схильної до розваг», а саме життя – «світом театрів, гендлів, акторів, співаків, куртизанок, мандрівників і торговців, світом хтивих самураїв та швидкоплинної насолоди [3, с. 466-467].

Період Едо є важливим також для становлення японської лексикографії і пов'язаний із розвитком двомовної словникової традиції. Характерними ознаками цього періоду є знайомство японців із західною лексикографічною традицією, поширення словників серед простого населення, укладання перших тлумачних японських та поява перших двомовних словників.

Так, у період із XVII до XVIII ст. з'являються такі лексикографічні джерела:

- «Vocabulario da Lingoa de Iapam» (автор невідомий),
- «Вакун-но-шіорі» (К. Танігава),
- «Новый лексикон славено-японский» (Гондза),
- «Вокабуль» (Гондза),
- «Предверие разговоров японского языка» (Гондза),
- «Orbis sensualium pictus» (Гондза),
- «Русско-японский словарь» (Дайкокуя Кодаю),
- 「魯西亜語類」 («Рошіа горуі») (Дайкокуя Кодаю),
- 「魯西亜文字集」 («Рошіа монджішо») (Дайкокуя Кодаю),
- 「魯西亜べん語」 («Рошіа бенго») (Дайкокуя Кодаю),
- 「魯西亜奇語」 («Рошіа кіго») (Дайкокуя Кодаю),
- 「北槎聞略」 («Хокуса бунряку») (Кацурагава Хошо, Дайкокуя Кодаю),
- «Канкай ібун» (Оцукі Шігеката, Шімура Хіроюкі),
- «Лексикон російско-японский» (Андрій Татарінов),
- «Словарь Японского языка по Российскому Алфавиту собранный» (М.П. Резанов) та деякі інші.

Розгляд та аналіз цих лексикографічних першоджерел має велику лінгвістичну цінність для ретроспективної характеристики японської мови загалом, а також є багатим матеріалом для досліджень у галузі історичної лексикографії.

Відокремленість від усього світу допомогла японській нації досягнути свою національну ідентичність, активно розвивати власну національну культуру, різноманітні види прикладного мистецтва, художню літературу, поезію, театр, музику, архітектуру тощо.

Отже, підбиваючи підсумок, хочемо зазначити таке. У той час, як інші держави світу розвивалися під прямим взаємовпливом, перебираючи на себе певні особливості

інших або навіть наслідуючи характер своїх сусідів, період самоізоляції Японії значною мірою сприяв зануренню японського народу у самотунну власну культуру. Це дало значний поштовх розвитку цієї культури, розквіту мистецтва, літератури, а також мови, яка обслуговувала численні сфери мовленнєвої культури. У свою чергу, мовні особливості цього історичного періоду знайшли своє яскраве віддзеркалення у численних лексикографічних джерелах, які теж дедалі частіше почали з'являтися як на теренах самої Японії, так і за її межами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кирквуд К. П.* Ренессанс в Японии. Культурный обзор семнадцатого столетия [Электронный ресурс] / К. П. Кирквуд // М.: Издательство «Наука», Главная редакция восточной литературы, 1988. – Серия «Культура народов Востока». (Перевод с английского А.М. Кабанова). – Режим доступа: <http://nippon-history.ru/books/item/f00/s00/z0000007/st026.shtml>. Назва з екрана. Дата звернення 7.03.2017
2. *Сыромятников Н. А.* Классический японский язык / Николай Александрович Сыромятников // РАН Институт востоковедения. – 2-изд. – М.: Издательская фирма «Восточная литература». – 2002. – 151 с.
3. *Сэнсом Дж. Б.* Япония: Краткая история культуры / Дж. Б. Сэнсом // Серия «Пилигрим» / Пер. с англ. Е.В. Кириллов. Науч. ред. А.Б. Никитин. – СПб.: Издательство «Евразия», 1999. – 576 с.
4. *Файнберг Э. Я.* Русско-японские отношения в 1697-1875 гг. / Эсфирь Яковлевна Файнберг // Научная библиотека СПбГУ. –М.: Изд. восточной литературы, 1960. – 314 с.
5. *Hariuo Shirane.* Early Modern Japanese Literature: An Anthology 1600-1900 / Shirane Hariuo. – Columbia University Press, 2002. – 1027 p.
6. *Nakagawa Yoichi.* The Manyo Spirit and Grecian Culture / Yoichi Nakagawa // Cultural Nippon. – Tokyo, 1937, vol. 5, № 1. – p. 32
7. *Nitobe Inazo.* Lectures on Japan: An Outline of the Development of the Japanese People and their Culture [Електронний ресурс] / Inazo Nitobe. – Tokyo: Kenkyusha, 1936. – 393 p. – Режим доступа: <https://searchworks.stanford.edu/view/3062972>. Назва з екрана. Дата звернення 28.02.2017

Стаття надійшла до редакції 29.03.17 р.

О. Колесникова, аспирант

Киевский национальный лингвистический университет, Киев

ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ И ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ЯПОНИИ XVII-XVIII СТ.

В статье рассмотрены языковые и культурные особенности эпохи правления клана Токугава, в частности XVII-XVIII вв. Особое внимание сосредоточено на лексикографических достижениях данного исторического периода.

Ключевые слова: японская лексикография, словари, японский язык, лингвистическая традиция, эпоха Токугава.

LANGUAGE SITUATION AND LEXICOGRAPHIC TRADITION IN JAPAN IN THE 17-18TH CENTURIES

The article deals with the linguistic and cultural features of Tokugawa period, especially the 17th-18th centuries. Particular attention is focused on the lexicographic achievements of this historical period.

Key words: Japanese lexicography, dictionaries, Japanese language, linguistic tradition, Tokugawa period.

УДК 811.521:159.955.2

*Т. Комарницька, к. філол. н., асист.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ*

КОНЦЕПТОСФЕРА ЯПОНСЬКОГО ВОЇНА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ САМУРАЯ «ХАГАКУРЕ»)

У статті на матеріалі трактату Ямамото Цунетомо «Хагакуре» проаналізовано ключові концепти, які складають кістяк концептосфери японського воїна – ШЛЯХ, СМЕРТЬ, СЕП-ПУКУ, МЕЧ і ВІРНИСТЬ. Визначено ядро і приядерну зону, основні лексичні репрезентації та образні асоціації кожного концепту. Описано й наглядно зображено концептосферу самурая.

Ключові слова: концептосфера, концепт, ядро концепту, ключові лексеми, образні асоціації.

Нині для всіх нас дедалі більшої ваги набувають поняття, пов'язані з воїнською доблестю й честю воїна, що й не дивно, оскільки наше суспільство стоїть перед необхідністю формування нової національної свідомості й системи цінностей. У цьому світлі актуальним видається розгляд відповідних концептів у мові ще одних (поряд із козаками) легендарних воїнів – самураїв. Можливо, концепти японської лінгвокультури виявляться близькими по духу і нам.

Когнітивні дослідження з аналізом ключових концептів культури не втрачають своєї актуальності, й українська когнітивна наука має ким пишатися: О.О. Селіванова, І.О. Голубовська, О.С. Снитко, Н.В. Слухай та інші провідні науковці піднесли нашу когнітивістику на світовий рівень. Праці ж японських лінгвістів (див., напр., 松本曜. <第3卷> 認知意味論。—東京、2006。— 324頁) більш орієнтовані на теоретичне узагальнення вже наявних, в основному зарубіжних, праць із когнітивної лінгвістики. Стосовно досліджень Книги самурая «Хагакуре» (напр., 吉原裕一. 「死ぬことと目付たり」—武士道思想における生の構造 тощо), то вони здебільшого присвячені нелінгвістичним питанням.

Раніше ми вже здійснили спробу проаналізувати концепт ШЛЯХ у японській лінгвокультурі, взявши за основу Книгу самурая «Хагакуре», написану Ямамото